

ПАМ'ЯТКООХОРОННА ТА РЕСТАВРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ У ЛЬВОВІ ВІД СЕРЕДИНИ ХІХ-ГО СТОЛІТТЯ ДО ПОЧАТКУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1939 РОКУ)

© Сприса Т.В., 2011

Зроблено спробу хронологічного викладу основних фактів та подій, які є дотичними до пам'яткоохороної та реставраційної діяльності у м. Львові від середини ХІХ-го ст. до поч. Другої світової війни (1939 р.)

Ключові слова: стилістична реставрація, консервація пам'яток, реконструкція об'єктів, пам'ятко-охоронна діяльність.

Athor makes an attempt to set out in chronological order facts and events, which occure to herritage protection and consevatory activity in Lviv from the middle of 19th century till the beginning of the World War II (1939).

Key words: stylistic restoration, monument conservation, object reconstruction, monument-saving activities.

Аналіз попередніх досліджень

Висвітлено проблеми вивчення, реставрації та охорони архітектурних пам'яток Львова та інших міст України у нечисленних публікаціях з історії міст та містечок Галичини (М. Бевз, Р. Могитич), дослідження архітектури міста Львова та інших міст України в європейському контексті (М. Бриковська). Історія та міжнародний досвід охорони і реставрації пам'яток йдеться у публікаціях Л. Прибеги. В останні десятиліття з'явилося кілька публікацій з історії пам'яткоохоронного права та діяльності Центральної комісії з дослідження та консервації пам'яток у Галичині в другій половині ХІХ ст., реставраційних проектів у професійній діяльності Ю. Захарівича (Т. Сприса). Однак згадані дослідження не дають цілісної картини про стан реставраційної теорії та практики Галичини у другій половині ХІХ-го – до початку Другої світової війни.

Мета статті

На підставі хронологічного огляду фактів охорони та реставрації пам'яток Львова від середини ХІХ-го ст. до поч. Другої світової війни (1939 р.) показати розвиток реставраційної теорії Східної Галичини в європейському контексті.

Постановка проблеми

Реставраційні, консерваційні та реконструкційні роботи, які проводилися у Львові в другій половині ХІХ-го століття, іноді важко ідентифікувати через нероздільність цих понять та несформованість тогочасної реставраційної теорії. Вже з початку ХХ століття простежуються позитивні зрушення у підходах до об'єкта реставраційного втручання. Відмовляються від позицій так званої "стилістичної реставрації", які сформулював у ХІХ столітті французький теоретик та архітектор Віолле-ле-Дюк [1], особливо палким прихильником цього був професор Львівської політехніки, архітектор Ю. Захарівич [2]. Щоразу частіше об'єктом дослідження та збереження стають нашарування на будівлі, які виникли внаслідок перебудов і реконструкцій та стали її органічною частиною. Цей підхід започаткував англійський письменник та художній критик Джон Рескін, він став визначальним для західноєвропейської реставраційної школи кінця ХІХ-го – початку ХХ століття [3]. Однак реставраційні роботи у Львові цього періоду і надалі

відрізняються за засобами, а їхні результати ще великою мірою залежать від індивідуального творчого підходу автора-виконавця.

Виклад основного матеріалу

Ще 1853 року в Австрії розпочала діяти Центральна комісія з дослідження і консервації пам'яткових будівель, створена постановою уряду від 30 грудня 1850 року, а вже у 1856 році було призначено перших консерваторів для Галичини [4].

1861 року Народний заклад ім. Осолінських зорганізував у Львові першу виставку міських пам'яток старовини [5].

У Львові ефективна консерваторська діяльність почалася від призначення в 1864 році консерватором Східної Галичини Мечислава Потоцького та у 1865 році кореспондентів для Львова Вінцентія Поля і канцлера місцевої курії кс. Яна Ступницького. На кілька років пізніше призначено кореспондентів адвоката д-ра Йозефа Сермака (помер 1874 р.), який займався реставрацією львівських пам'яток [6].

18.07.1873 року відбулася радикальна реорганізація Центральної консерваторської комісії в Австрії – постановою цісаря створена Центральна комісія з дослідження та консервації пам'яток історії та мистецтва. За статутом вона складалася з президента та 15 членів. На місцях функцію підлеглих до комісії органів виконували консерватори та кореспонденти. Пам'ятки були поділені на три групи:

- 1 – предмети доісторичного часу та стародавнього класичного мистецтва;
- 2 – предмети архітектури, різьби та малярства (від середньовіччя до кінця XVIII-го століття);
- 3 – історичні пам'ятки (зокрема письмові та архівні).

1873 року Галичина була поділена на два консерваторські округи: східний (Львівський) та західний (Краківський).

У першій половині 1880-х у Львівському окрузі для трьох груп пам'яток призначено чотирьох консерваторів (проф. університету Л. Цвіклінський, В. Дідушицький, А. Петрушевич, К. Ліске) та вісьмох кореспондентів, серед яких – професор Львівської політехніки Ю. Захарієвич [7].

1877 року у Львові виходить часопис “Dzwignia” (з 1883 до 1939 року – “Czasopismo Techniczne”), на сторінках якого нерідко публікуються повідомлення про реставраційні роботи на теренах Галичини.

У 1878 році архітектор Й. Енгель проводить реконструкцію костелу св. Урсули у класицистичних формах історизму [8].

У 1880-х роках архітектор А. Минасевич провів “стилістичну” реставрацію збудованого у 1743–1880-х роках костелу Сакраменток у Львові. Він намагався надати йому форм, які панували в архітектурі XVIII ст., добудувавши до костелу завершення у вигляді вежі [9].

1882 року архітектор Юліан Захарієвич здійснив проект реконструкції палацово-паркового комплексу в селі Псари (нині Приозерне Тернопільської області).

1885 року у Львові проведено польсько-руську археологічну виставку, присвячену першому у Львові з'їзду польських і руських археологів [10].

1887 року реставровано костел св. І. Хрестителя у Львові за проектом архітектора Ю. Захарієвича. Провідною ідеєю власне реставрації було “надання стилеві форми всій будівлі”, внаслідок чого пам'ятка набула рис романського стилю [11].

У 1885–1888 рр. стараннями Політехнічної школи у Львові (Ю. Захарієвича, Г. Бізанца, В. Ковальчука) з'являються “Пам'ятки мистецтва у Польщі” (“Zabytki sztuki w Polsce”). Це видання охоплює також барокові пам'ятки, які перестають вважатися виродженням ренесансу. Проте повне визнання барокових нашарувань у готичній архітектурі ще не настало [12].

У 1888–1892 рр. Ю. Захарієвич проводить “стильову” реставрацію костелу св. М. Сніжної у Львові [13].

25 травня 1888 року утворене “Коло консерваторів та кореспондентів Східної Галичини” з центром у Львові. Змінюється поділ пам'яток за секціями та кількість консерваторів у кожній з них:

секція 1 “Доісторичні пам’ятки відтепер має чотирьох консерваторів, секція 2 “Історичні пам’ятки” – шістьох, а секція 3 “Архівні пам’ятки” – трьох консерваторів [14].

У 1890-х роках Ю. Захарієвич розробив проект реставрації церкви Різдва в Галичі.

Приблизно тоді само у Львові провадяться роботи з повернення готичного характеру Катедральному костелу: цінний художній розпис С. Строїнського у вівтарній частині замінюється стилізованим готичним орнаментом, встановлюються нові вітражі, виконані за ескізами Я. Матейка та його учнів [15].

У 1892-му році “Коло консерваторів та кореспондентів Східної Галичини” започаткувало видавництво річника “Консерваторська тека” (“TeKa Konserwatorska”), де публікується інформація про найцікавіші археологічні знахідки, останні роботи з консервації та реставрації пам’яток, результати наукових виїздів консерваторів у міста й села Східної Галичини (1900 та 1912 року виходять 2-й та 3-й річники “Теки”). Серед видатних діячів Кола наприкінці ХІХ-го сторіччя особливо знані д-р Л. Цвєклінський (з початку 1880-х років); д-р В. Дідушицький (з 1879 року); А. Петрушевич (з 1875 року); д-р І. Шараневич (з початку 1880-х рр.); проф. Львівської політехніки Ю. Захарієвич (з початку 1880-х рр.); В. Пжибиславський (з 1887 року), д-р Ян Болоз Антоневич (з 1894 року), І. Щептицький (з 1887 року), д-р В. Кентжинський (з 1892 року), К. Лянцкоронський (з кінця 1880-х років), В. Лозинський (з кінця 1880-х років); д-р О. Чоловський (з 1888 року); д-р Ф. Папе та д-р Л. Фінкель (з 1899 року); архітектор З. Горголевський (з 1902 року); д-р Й. Семирадський та д-р О. Колесса (з 1902 року) [16].

У 1894 році, отримавши замовлення на “реставрацію та декорацію” синагоги на площі Рибній (тепер Старий Ринок), Ю. Захарієвич вирішує провести “реставрацію в дусі стилю святині Соломона в Єрусалимі” [17], тобто застосувати у проекті лише такі форми, які були характерні для часу будівництва святині Соломона в Юдеї, зважаючи на пропорційний аналіз та символіку закладення найважливіших її елементів. За браком коштів реставрацію не реалізовано.

1898 року Галицьке музичне товариство у Львові подало запит до “Кола консерваторів та кореспондентів Східної Галичини” про археологічну оцінку Порохової вежі у м. Львові з метою її можливого розбору та будівництва на її місці будівлі Просвіти. На засіданні Кола архітектор Ю. Захарієвич видає заключення про велику “історичну цінність ...останнього залишку давніх міських фортифікацій”. Рішення про неможливість здійснення цього наміру одногосно ухвалили присутні члени Кола [18].

З 1899-го року детально опрацьовується, а 1902-го року опублікований Статут “Кола консерваторів та кореспондентів східної Галичини”, який окреслив статус організації, її завдання, обов’язки та права її членів, а також завдання та обов’язки центрального виконавчого органу Кола під назвою “Консерваторське бюро” (“Biuro Konserwatorskie”) [19].

У 1902 році архітектор Е. Ковач за участю будівничого І. Левинського перебудував Онуфріївську церкву. Внаслідок цього її зовнішній вигляд наблизився до традиційних вирішень українських храмів [20]: дві бані над бічними навами (північна з яких добудована) і фальшива баня над центральною навою.

З 1905-го року (до 1930-х років) архітектори В. Садловський та І. Обмінський проводять на науковій основі реставрацію Катедрального костелу у Львові: зміцнені стіни і підмурки, висушені підземелля, відремонтовані дахи, на південному та північному фасадах відкриті готичні портали вхідів [21].

У 1906 році ґрунтовно реставровано костел св. Михайла у Львові, внаслідок чого добудовано південну вежу, розібрано наметове завершення північної вежі і обом вежам надано однакового барокового завершення за проектом архітектора В. Галицького [22].

1908 року архітектор М. Лужецький проводить реставрацію церкви св. Параскеви П’ятниці із заміною шатрового завершення вежі на барокове [23].

Того ж року оголошено конкурс на проект реконструкції будинку Ратуші у Львові, який не реалізовано через брак коштів. У підсумках за результатами конкурсу зазначено, що з архітектурного погляду завдання, “як взагалі кожна реставрація”, було особливо складним через те,

що наявному дуже обширному будинку потрібно було надати “форму гармонійного мистецького твору”, застосовуючи лише “нечисельні руйнування і добудови” [24].

З 1908-го до 1927-го року триває реставрація Вірменського собору за участю архітектора Ф. Мончинського: зроблено спробу добудови вхідної частини церкви із західного боку на місці розібраних житлових будинків (нереалізована), стіни апсид декоровані стилізованими елементами давньовірменської архітектури: накладними арками і орнаментами, проведені зміни у внутрішньому оздобленні, серед яких орнаментальні розписи стін та вітражі авторства Я. Розена, мозаїка в бані авторства Ю. Меґоффера, різьблена дерев'яна стеля над навою XVII ст. [25, 26].

В 1921-му році архітектор В. Дердацький та будівничий В. Ревуцький провели роботи з консервації пам'яткових фасадів костелу св. Миколая, архітектори-будівничі Альфред та Казимир Каменобродзькі виконали реконструкційні роботи в парохіяльному будинку [27].

1924 року здійснювалася реставрація церкви св. Миколая у Львові [28].

У 1924–1925 роках вийшло з друку 7 номерів “Консерваторських відомостей” (“Wiadomości Konserwatorskie”) за редакцією В. Карповича (псевдонім Богдана Януша) – консерватора доісторичних пам'яток у 20-х роках XX ст. [29]. У передмові до першого видання зазначено, що завданням часопису є “відновлення перерваної традиції давніх консерваторів краю та їхньої корисної діяльності, а згодом підтримка теперішніх праць державних консерваторів на території Львівського консерваторського округу” та “висвітлення приватних заходів у сфері охорони пам'яток” [30].

1927 року костел св. Анни, заснований на поч. XVI-го ст., та перебудований 1673 року у стилі бароко, отримав завершення у вигляді вежі зі стилізовано-рокайльним куполом авторства архітектора Б. Віктора [31].

У 1931–1935 рр. у царині реставрації проведені такі роботи:

- ґрунтова реставрація палацу Бєсядецьких. Архітектор – І. Баґенський;
- консервація міського арсеналу;
- упорядкування (повернення до первісного стану) пам'яткових кам'яниць № 17, 20, 21, 36, 40, 45 на Ринку у Львові [32].

У 1938–1939 рр. реставрацію костелу Кларисок провів архітектор Ян Лобос, внаслідок чого вежа набула нового завершення, стилізованого у барокових формах [33].

Друга світова війна, що проґриміла над Європою, завдала архітектурі величезних руйнувань. Внаслідок необхідності відбудови цілих міст теорія реставрації, що, здавалося, нарешті знайшла правильний шлях після багаторічних пошуків та помилок, знову зазнає радикальних змін. Бо йдеться вже не про збереження пам'яток у вигляді, якого вони набули протягом століть, а про їхнє відновлення з руїн.

Висновки

Отже, незважаючи на різноманітність об'єктів реставраційного втручання, широке коло виконавців-архітекторів та різницю у їхніх підходах до вирішення поставлених проблем, у реставраційній та пам'яткоохоронній діяльності у Східній Галичині починаючи від середини XIX ст. спостерігаються такі явища:

1. Услід за прогресивними країнами Центральної Європи в 1853 році Австро-Угорська імперія (до якої належала Галичина) одержує власний пам'яткоохоронний орган; з 1873 року Східна Галичина зі столицею у Львові виділена у самостійний консерваторський округ; з 1888 року – тут утворене Коло консерваторів та кореспондентів Східної Галичини.

2. У 1870–1880-х роках побачили світ збірки та періодичні видання, у яких висвітлюються кращі реставраційні роботи та зінвентаризовані цінні пам'ятки архітектури (з тогочасного погляду); з 1892 року започатковане видавництво річника Кола консерваторів – Консерваторської теки.

3. Реставраційні роботи другої пол. XIX ст. у Східній Галичині (зокрема у Львові) мають здебільшого мистецтвознавчий характер, спрямований на надання пам'ятці стилістики певної епохи, що великою мірою є сповідуванням ідеології, яка панує на той час у Європі; такі самі тенденції простежуються тут і в міжвоєнний період (Вірменська церква, костел св. Анни, костел Кларисок).

4. Разом зі стилістичним підходом до реставрації натрапляємо і на поміркованіший підхід, характерний для Західної Європи кінця XIX – поч. XX ст., – консервація пам'яток зі збереженням цінних стилістичних нашарувань попередніх епох (міський арсенал, деякі кам'яниці на Ринку, костел св. Миколая, Катедральний костел та ін.).

1. Подъяпольский С.С., Бессонов Г.Б., Беляев Л.А., Постникова Т.М. Реставрация памятников архитектуры. – М., 1988. – С. 17. 2. Сприса Т.В. Реставраційні проекти у професійній діяльності Юліана Захарієвича // Вісник Нац. ун-ту “Львівська політехніка”. – 2000. – № 425: Архітектура. 3. Ruskin J. The Seven Lamps of Architecture. – New York, 1961. 4. Demetrykiewicz W. Opieka prawna w Austrii dla zabytkow sztuki i pomnikow historycznych ze szczegolnym uwzględnieniem stosunkow Galicyjskich. – Krakow: Nakladem Wydawnictwa “Nowej Reformy”, 1885. – 28 s. 5. Charewiczowa L. Historiografia i milosnictwo Lwowa // Biblioteka Lwowska. – T. VI. – Warszawa: Polski Dom Wydawniczy, 1990. 6. Mieczyslaw Potocki. Sprawozdanie z czynnosci konserwatorskich co do utrzymania i restauracji dawnych pomnikow w czesci Wschodniej Galicji za czas od r. 1870–1874. – Lwow. 7. Сприса Т.В. Пам'яткоохоронне право та діяльність Центральної комісії з дослідження та консервації пам'яток в Галичині в другій половині XIX ст. // Вісник Держ. ун-ту “Львівська політехніка”. – 1999. – № 375: Архітектура. – С. 90–91. 8. Львів: туристичний путівник. – Львів, 1999. – С. 321. 9. Вуйцик В.С., Липка Р.М. Зустріч зі Львовом. Путівник. – Львів, 1987. – С. 77. 10. Charewiczowa L. Historiografia i milosnictwo Lwowa // Biblioteka Lwowska. – T. VI. – Warszawa: Polski Dom Wydawniczy, 1990. – S. 45. 11. Münnich T. Kościol św. Jana Chrzyciciela we Lwowie // Czasopismo Techniczne. – Lwów, 1888. – S. 135. 12. Jerzy Frycz. Restauracja i konserwacja zabytkow architektury w Polsce w latach 1795–1918. – Warszawa, 1975. – S. 164. 13. Трегубова Т.О., Мих Р.М. Львів. Архітектурно-історичний нарис. – К., 1989. – С. 79. 14. Сприса Т.В. Пам'яткоохоронне право та діяльність Центральної комісії з дослідження та консервації пам'яток в Галичині в другій половині XIX ст. // Вісник Держ. ун-ту “Львівська політехніка”. – 1999. – № 375: Архітектура. – С. 90–91. 15. Трегубова Т.О., Мих Р.М. Львів. Архітектурно-історичний нарис. – К., 1989. – С. 81. 16. Сприса Т.В. Пам'яткоохоронне право та діяльність Центральної комісії з дослідження та консервації пам'яток в Галичині в другій половині XIX ст. // Вісник Держ. ун-ту “Львівська політехніка”. – 1999. – № 375: Архітектура. – С. 90–91. 17. Сприса Т.В. Реставраційні проекти у професійній діяльності Юліана Захарієвича // Вісник Нац. ун-ту “Львівська політехніка”. – 2000. – № 425: Архітектура. 18. Kronika czynnosci Kola c.k. Konserwatorow i Korespondentow Galicyi Wschodniej // TeKa konserwatorska. Rocznik 2 Kola konserwatorow starozytnych pomnikow Galicyi Wshodniej. – Lwow, 1900. – S. 115. 19. Regulamin Kola c.k. Konserwarorow i Korespondentow Galicyi Wschodniej. Uchwalony na posiedzeniu Kola dnia 19 czerwca 1899. – Lwow, 1902. – 4 s. 20. Трегубова Т.О., Мих Р.М. Львів. Архітектурно-історичний нарис. – К., 1989. – С. 78. 21. Там само, – С. 81. 22. Вуйцик В.С., Липка Р.М. Зустріч зі Львовом. Путівник. – Львів, 1987. – С. 70. 23. Трегубова Т.О., Мих Р.М. Львів. Архітектурно-історичний нарис. – К., 1989. – С. 78. 24. Konkurs na projekt rekonstrukcji gmachu ratuszowego we Lwowie // Lwow, 1908, Odbitka z “Czasopisma Technicznego”, 1908, nr.6. 25. Трегубова Т.О., Мих Р.М. Львів. Архітектурно-історичний нарис. – К., 1989. – С. 79–80. 26. Odnowienie i rekonstrukcja katedry Ormianskiej we Lwowie. – 1908. 27. ДАЛО, ф. 1, оп. 28, од. зб. 62. 28. Holubiec M. Cerkiew Sw. Mikolaja we Lwowie // Wiadomosci Konserwatorskie. – Lwow, 1924. – Nr. 2. – S. 46–52. 29. Charewiczowa L. Historiografia i milosnictwo Lwowa // Biblioteka Lwowska. – Warszawa: Polski Dom Wydawniczy, 1990. – T. VI. – S. 160. 30. Wiadomosci konserwatorskie (Miesiecznik poswiecony zabytkom sztuki i kultury) Pod red. B. Janusza. – Lwow, 1924–1925. 31. Львів: туристичний путівник. – Львів, 1999. – С. 258. 32. Zbigniew Hornung. Opieka nad zabytkami sztuki i kultury na obszarze Molopolski Wschodniej w latach 1931–1934 // Nadbitka z “Ziemi Czerwienskiej”. – Rocznik 1, zeszyt 2. – 1935. 33. Трегубова Т.О., Мих Р.М. Львів. Архітектурно-історичний нарис. – К., 1989. – С. 88.